

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

Философия

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**Чуждозиково
обучение**

Научно-методическо списание
• Година XXXV, 2012 • Класик 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

31

3 – 9 АВГУСТ 2017 Г.

Кога и защо да започнем да изучаваме нов език?

Откъс от „Ранно езиково обучение: Усмивката има значение“

Екатерина Софрониева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Един от най-често задаваните въпроси е „Кога и защо да започнем да изучаваме нов език?“. В научната литература вече съществуват достатъчно доказателства за важноста и ползите от ранното езиково обучение. Като цяло, учени и практики се обединяват около твърдението, че един ранен старт дава по-добри възможности за усвояване на втори или трети език от децата. Хипотезата на критичния период (Scovel, 1988) определя периода преди началото на пубертета като най-благоприятен за тази цел. Тогава мозъкът е най-гъвкав, защото все още не е настъпил етапът на „латерализацията“ му, при който двете полукълба придобиват различни функции и започват да отговарят за различни когнитивни процеси. Тогава и езиковото усвояване протича естествено и бързо. Условно този период се разделя на три – два „критични“ и един „чувствителен“ период. Първият обхваща възрастта от 0 до 3 години, а вторият – от 4 до 7 години. На тази възраст децата могат да усвоят нов език доколко ефективно, че нивото на езиковото равнище да е съизмеримо с това на родния език. През втория период е необходима повече енергия,

Заглавието е на редакцията

www.foreignlanguages.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д.ф.н. Димитър Веселинов
E-mail: d_vesselinov@yahoo.fr

Редактор

Николай Кънчев
0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: foreignlanguages@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Чуждоезиково обучение“, кн. 3/2017:

ПРИЛОЖНА ЛИНГВИСТИКА

Именни фрази с адноминален демонстратив в анафорична функция в новогръцки език в съпоставка с определените именни фрази / *Ирина Стрикова*

Le discours de la presse écrite francophone algérienne: analyse des innovations linguistiques [The Speech of the Algerian French-speaking Press: Analysis of Linguistic Innovations] / *Iddou Samira*

МЕТОДИКА

Описание на курс по межкултурно разбиране / *Рая Живкова-Крупева*

L'innovation pédagogique /
Jamal El Kafi

ЕЗИК И КУЛТУРА

Пространствените ориентации в културата и в езика /
Палмира Легурска, Иля Златанов

Философски търсения и сюрреалистични мотиви /
Светлана Ананиева

ВСТЪПИТЕЛНА ЛЕКЦИЯ

Ранно езиково обучение: Усмивката има значение /
Екатерина Софрониева

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКА АРХЕОЛОГИЯ

Лингводидактически ретроспективи, или За два български учебника по немски език от 30-те години на XX век /
Весела Белчева, Свилен Станчев

Les Slaves: cours inaugural au Collège de France /
Adam Mickiewicz

ХРОНИКА

Colloque international "Le cours de linguistique générale et les sciences du langage en Europe orientale" /
Emilie Wyss, Richard Medlinger, Aude Medico

Expérience et avenir du structuralisme /
Tomáš Hoskovec

ПОРТРЕТИ

С поклон пред делото на Радка Нинова /
Константин Караиванов

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Предизвикателствата пред сеяча /
Данаил Данов

Самоучител по английски език за средно напреднали с актуални текстове и ценни приложения /
Милка Хаджикотева

Нова книга в областта на училищната педагогика /
Албена Александрова

за да се активират церебралните области, в които са „представени“ езиците (Шоров, 2013). Третият, *чувствителен* период се свежда до възрастта между 8 и 12 години, въпреки че той продължава още десетина години. През този период е възможно да се развият добри лингвистични умения, но е изключително трудно те да станат равностойни на уменията на родния език. В по-голяма или по-малка степен в произношението остава „чуждият акцент“. Добри резултати на ниво морфо-синтаксис се постигат, но с много повече усилия и работа. Това, което не предизвиква особени трудности в усвояването на така наречените „отворена група от думи“ – съществителни, прилагателни, глаголи и гр., които се използват като „самостоятелни“ в изреченията и представяват речниковият ни запас.

Шопов обобщава хипотезата чрез следното описание: „В живота на човек има един момент или период, който е критичен за усвояването на езика. Хората имат един *прозорец на добра възможност*, за да овладеят първия си език (вероятно и език 2). Ако той се затвори, езикът никога няма да бъде пълноценно усвоен. Това твърдение се нарича хипотеза за критичния период (Шоров, 2011: 153).

В доклад на Европейската комисия от 2011 година (European Commission, 2011) се посочват някои от предимствата на ранното езиково обучение, а именно: повишаване на способностите за емпатия у децата; повишаване на тяхната увереност и самочувствие; засилване на комуникативните им способности и способностите за концентрация; издигане на осъзнатост към съществуващите различия и културно разнообразие; развиване на умения за проявяване на разбиране и уважение и гр.

Усвояването на повече езици в ранна възраст се възприема като естествен процес и необходимост в страни, където се говорят повече от един официален език. Подобна е и нагласата сред членовете на двуезични и многоезични семейства или общности. При липсата на такава култура и опитност обаче изучаването на втори език от малки деца предизвиква понякога тревожност и безпокойство у родителите, поражда различни съмнения и предубеждения.

Други въпроси от основно значение за теорията и практиката в езиковото обучение са: „Какво означава да знаеш език?“ и „Как да преподаваме успешно езици на децата?“.

Счита се, че човек умее да говори един език, когато той може, първо, да влезе в диалог с другите, и второ, да разкаже история или пресъздаде дадено събитие (вж. напр. Taeschner, 2005). Езикът е приключение. Ученето на нов език трябва да бъде „по-лесно, по-бързо, по-приятно, по-самоуправлявано, по-ефективно и по-преносимо в нови ситуации“ (Oxford, 1990: 8). Крайната цел на всяко комуникативно обучение е

умението новият език да бъде използван в реални и непринудени ситуации извън класната стая.

За да използват езика спонтанно в ежедневието си обаче, децата трябва да са имали сходни преживявания на този език, да са участвали в емоционално заредени събития и случки, които да оставят трайна следа в съзнанието им. Защото езикът не е единствено овладяване на определен набор от думи, които се изучават чрез книжки и картинки. Езикът е емоция. Езикът е приключение.

И това приключение започва с усмивка.

Парадоксално или не – комуникацията и на родния, и на втория език не започва с думи. Тя започва с невербалното разбирателство помежду ни, че желаем да се свържем и установим контакт. Представете си например, че сте на улицата, забързани занаякъде, и искате да проверите колко е часът. Когато поглеждаме към ръката си, с изненада установяваме, че не носиме часовника си. Тогава забелязваме човека, който върви към вас. Едва ли ще го заговорите направо. Вероятно ще го пресрещнете с погледа си, като по този начин се опитате да задържите вниманието му. А после може би ще се усмихнете, ще го поздравите и ще го попитате за това, което ви интересува.

Всяко общуване започва по подобен начин. С времето ние изграждаме с близки и приятели добри комуникативни отношения и контактите ни с тях се осъществяват на дълбоко емоционално ниво, когато можем да изкажем дори без думи чувствата и емоциите си.

Чудесен пример за такава комуникация са филмите с участието на големият британски актьор Чарли Чаплин, който се превъплъщава в един от най-забележителните образи на скитник в нямото кино. Една причина за популярността на актьора е неговото експресивно лице. Счита се, че той е умел да движи определен лицев мускул, което повечето хора не могат да направят.

Човешкото лице, само по себе си, е една вселена, която съдържа цялата информация за нас – емоциите, преживяванията, намеренията ни и т.н. През 70-те години на миналия век група изследователи провеждат редица опити и експерименти, с които целят да класифицират и определят всички мускули, които участват в движенията и мимиките на лицето (Ekman & Friesen, 1978). Те разработват и критерии за разпознаване на искрени и неискрени емоции и лъжливи твърдения, съдейки по изражението на лицето. Усмивката, разбира се (или липсата на такава), е основна част от това изражение. Когато усмивката е искрена, освен мускулите около устата се задвижват и определени мускули около очите. При неискрени усмивки мускулите около слепочията остават неподвижни. Интересен е фактът, че наличието или отсъствието на тези и по-добри невербални сигнали се взема под сериозно внимание в някои съдебни зали (McBurney & White, 2007).

Можем да обобщим, че езикът е една сложна система, която включва средства за вербална и невербална комуникация. Често ние дори не си даваме сметка колко много допълнителни послания изпращаме към събеседника си чрез „езика на тялото“, докато говорим. От друга страна, в общуването си децата от предучилищна и начална училищна възраст разчитат до голяма степен именно на такива невербални сигнали. Това се дължи до определена степен на факта, че в известен смисъл възможностите им за вербална комуникация в тази възраст са ограничени.

Специалистите както в България (Angelov, 2008; Vesselinov, 2005, Shopov, 2013), така и в чужбина (Daloiso, 2007; Taeschner, 2005) са на мнение, че в основата на ефективното езиково обучение стои добрата комуникация между учителя и учениците. Доброто взаимодействие в групата, привързаността към учителя и любовта към изучавания предмет способстват за по-висока мотивация и по-добри учебни постижения. Съответно и усилията на методиките са насочени в тази посока. Търсят се начини за осъществяване на добра комуникация с децата, при която всички да могат да участват активно в езиковите дейности.

Превръщането на една изкуствена езикова среда като класната стая в естествена не е лека задача. Това означава намиране на реални решения, които да ни позволяват да влизаме в диалог с трийсет на брой деца (при положение че диалогът обикновено предполага ангажираност и участие на двама души). За щастие обаче, в съвременното вече има такива иновационни модели за ефективно езиково взаимодействие.

Един такъв модел е Наративният формат, създаден от Трауте Ташнер, която е професор от Римския университет „Ла Сапиенца“ в Италия (Taeschner, 2005). Този модел е отличен от Европейската комисия като най-успешния учебен метод за ранно езиково обучение в Европа през 2007 г. През 2012 г. той получава номинация за иновации. С годините печели поредица от престижни отличия и награди и доказва на практика, че усвояването на езици от деца на ранна възраст може да бъде изключително успешно.

Моделът дава адекватни отговори на поставените по-горе въпроси, а високите постижения на децата са неоспоримо и недвусмислено доказателство за ефективността му.

Тук, като илюстрация, е представен един кратък пример за учебно постижение на студентка по педагогика със специални образователни потребности, обучавана по модела в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Студентката разказва една от сюжетните истории (следва транскрипцията на точните думи на английски език, използвани от момичето за предаване на началните събития от историята, през първите три минути от видеозаписа).

“Once upon a time there was a little Dinocroc. His name was Hocus and he wanted to play. “I’m a little dinocroc, walking in the park.” A tiny yellow butterfly was flying near Hocus. She said: “I want to play with me1, I want to play with Hocus. Catch me, catch me. You can’t catch me. Ha-ha ha.” Hocus: “I’m tired. I give up.”

Правят впечатление както правилното владеене и богатство на използваните езикови форми, така и пълната палитра от емоционални преживявания на героите, които студентката успява да предаде безпогрешно. Нейната усмивка впечатлява. Тя озарява всичко и всички наоколо и вдъхва живот на героите от историята. Разказът ѝ докосва сърцата ни, защото е видно доказателство, че въпреки познавателното изоставане в развитието си тя говори втори език свободно и правилно, като същевременно се забавлява. Това е възможно, защото при прилагането на специфичните стратегии и техники на Наративния формат езикоусвояването протича по естествен, забавен и спонтанен начин.

Екипи и от двата европейски университета („Ла Сапиенца“ в Италия и Софийския университет в България) провеждат задълбочени взаимосвързани изследвания както сред децата, така и сред учителите от детските градини и началните училища, които работят по метода. Един от проектите цели да се анализират характеристиките на различните учителски профили, за да се потърси връзката между тях и учебните резултати на децата. Книгата „Магическият учител“ (The Magic Teacher – Taeschner, 2005) описва подробно получените резултати от изследванията сред италианските учители. За анализа на поведенческите модели на учителите по време на уроците по език с децата е използвана специализираната компютърна програма за изследователски наблюдения Noldus’s ‘Observer Video Pro’. Тя дава възможност да се измерят с точност времетраенето на усмивката на учителя, зрителният контакт между учителя и децата, времетраенето на паузите в комуникацията им и т.н.

Книгата „Ранно езиково обучение – модели у дома и в клас“ (Sofronieva, 2016) представя резултатите от последващите изследвания, проведени в България, за ролята на емпатията на учителите в обучението. За анализа на учителските профили е използвана „Поведенческа скала на учителя“ – инструмент, който предлага специално изработен пакет от критерии и показатели. Те дават възможност специалистите да оценяват представянето на учителя, без да е необходимо да използват сложни компютърни технологии. Поведенческият профил

Избрано

на учителя се разглежда като съвкупност от 10 елемента, а именно: използване на жестове; насоченост на погледа и зрителен контакт с децата; наличие или отсъствие на усмивка и изражение (мимики на лицето); стойка на тялото; паузи (смысловы паузи и темпо на говорене); импровизация (за компенсация); жизненост и енергичност; имитация; съдържание (поддържане на комуникативен контекст).

Резултатите показват, че учители, които имат по-високи нива на емпатия, имат специфичен поведенчески профил, отличаващ ги от останалите. Използвайки различни вербални и невербални средства за комуникация с децата, те успяват да създадат един цялостен, свързан комуникативен контекст, който е благоприятен за естественото усвояване на новия език. Те се усмихват по-често на децата и успешно поддържат постоянен зрителен контакт с всяко едно дете по време на заниманията им. Това въздейства положително на децата и ги кара да се чувстват част от „случващото се“. Тези учители използват много жестове и мимики за онагледяване на думи и случки от историите и песните. Децата, от своя страна, ги имитират – в движенията, израженията на лицето, тона на гласа, произношението на думите и предаването на цялостната емоция в комуникацията.

Пълния текст четете в сп. „Чуждоезиково обучение“; кн. 3

Поглед към качеството на професионалното образование

*Откъс от „Портфолиото на учителя –
средство за самооценяване и кариерно
развитие на учителя по професионална
подготовка“*

**Светлана Гурмева-Иванова,
Здравка Костадинова**

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

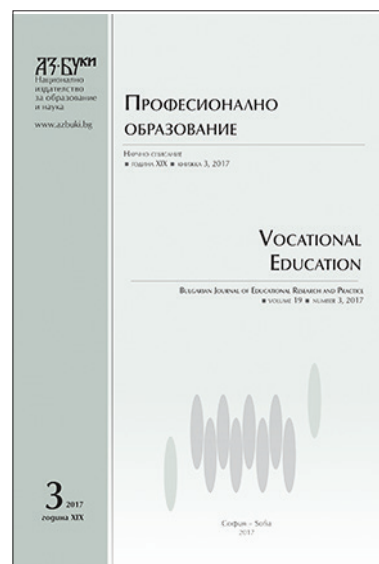
Пред непрекъснато променящата и реформираща се образователна система в България, развитието на образованието в условията на пазарна икономика и европейското ни членство стои жизненоважният проблем с обективното и цялостно оценяване и атестация на образователните институции, в частност на учителя. Европейският парламент препоръчва създаването на Европейска референтна рамка за осигуряване на качество (ЕРРОК) на професионалното образование и обучение. На 18 юни 2009 г. е приета такава рамка. Методологически ЕРРОК включва етапи на планиране, прилагане, оценяване и преразглеждане. Етап от оценяването е и самооценяването.

Според Европейския референтен модел самооценяването е:

- оценка въз основа на доказателства;
- средство за измерване на напредъка във времето;
- възможност за насърчаване и споделяне на добри практики в екипа на училището.

Самооценка е стойността, която всеки от нас приписва на собствените си характеристики,

Заглавието е на редакцията

www.vocedu@azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Тоня Георгиева
E-mail: tonia@au-plovdiv.bg

Редактор

Николай Кънчев
0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: vocedu@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Професионално образование“, кн. 3/2017:

МЕТОДИКА И ОПИТ

Използването на проектобазиран метод и интердисциплинарен подход към учебния процес в професионалното образование / Елена Саянова

УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ

Scientix – общността за научно образование в Европа / Цеца Христова

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАДЕЙНОСТ

Портфолиото на учителя – средство за самооценяване и кариерно развитие на учителя по професионална подготовка / Светлана Янкова Гурмева-Иванова, Здравка Георгиева Костадинова

Училищен медиатор – предизвикателство и реалност / *Марина Николова, Бисерка Михалева*

ПИСМА ДО РЕДАКТОРА

Най-добрият начин да предвидиш бъдещето, е да го създадеш сам / *Йорданка Чавдарова*

ПЪТЯТ КЪМ УСПЕХА

Защита на информацията на комуникационни и компютърни мрежи / *Живко Милов*

Защита на информацията в автоматизираните информационни системи в областта на сигурността и отбраната / *Иванка Димитрова*

Основни характеристики на научната и иновационната политика в програмата на Доналд Тръмп / *Марияна Димитрова Димитрова*

УЧИЛИЩЕ ЗА УЧИТЕЛИ

Днес представяме: 125. Средно училище „Боян Пенев“ – София

Мотивация на учителите за повишаване на професионалната квалификация / *Ирена Анастасова*

За „различните“ и „другите“ / *Ирена Тасева*

Малките ежедневни решения водят до големите събднати мечти, или За удовлетворението да работиш в едно страхотно училище / *Стефана Петрова*

Днес представяме: Професионална гимназия по туризъм „Алеко Константинов“ – Плевен

Работата на класния ръководител и извънкласните дейности – важен фактор за педагогическата подкрепа на учениците / *Малинка Маринова*

Темата за приятелството и общуването / *Детелина Георгиева Христова*

Възможности за развиване на умения и прилагане на теоретичните знания в практиката / *Петя Христова*

способности и поведение (Slavin, 2004). Самооценката е необходим и съществен компонент на самосъзнанието, на осъзнаването на субекта на самия себе си. Включва знание на човека за себе си, умения за оценка на собствените сили и способности, мотиви и цели на поведение, нравствени качества и постъпки, отношение към хората и към себе си и възможности за проява на самокритичност (Desev, 2006). В структурата на самооценката се откриват два основни компонента – когнитивен и емоционален. Първият отразява знанието на човека за себе си, вторият – неговото отношение към себе си. В процеса на самооценяване тези два компонента функционират в единство.

Самооценката е краен продукт на самооценяването. Самооценяването може да се разглежда като процес, а самооценката – като получения краен резултат. В много случаи гветем думи се използват като синоними, без да се прави разлика между процесуалната и резултативната стана на гвете понятия. Самооценката се изгражда в определена система на общуване и социални отношения. Тя става действителен регулатор на гвужението и поведението на човека в тази система. Чрез самооценката се саморегулира и самоуправлява човешкото поведение.

Могат да се изведат няколко класификационни признака за самооценката (Desev, 2006).

1. Обективност – съответствие между ценността, която личността приписва на свои характеристики, и тяхното действително състояние или действителна стойност. По този признак самооценката може да е адекватна или неадекватна.

2. „Пространствена“ локализация на самооценката на единия от двата полюса на определена оценъчна скала – висока самооценка, ниска самооценка.

3. Качествена определеност във времеви граници: устойчива, неустойчива.

Самооценката, като една от проявите на самосъзнанието, влияе върху всички прояви на личността, върху нейното поведение, върху характера, върху темпа на дейността ѝ.

Оценяването на дейността на учителя е сложно явление, за което е много трудно да се обоснове една методика. Внимание трябва да се отдели на самооценката му. Самооценката привлича вниманието на учителя върху най-съществените компоненти на дейността му, подтиква го към самоанализ, самоусъвършенстване. Самооценката на учителя дава повече данни в сравнение с външната оценка (Andreev, 1995). Като средство за самооценка на учителя може да се използва картата за самооценка.

Самооценяването се основава на доказателства, събирането на които отнема време и ресурси. Средство за реализиране на самооценяването се явява портфолиото на учителя. То е колекция от физически доказателства, които представляват преподавателският опит и обобщават основните задължения на преподавателя; всички дейности, които обогатяват ученето на учащите; фактологично описание на изпълнението на работата на един преподавател придружено от съответните данни.

Основната цел на портфолиото на учителя е развитие на преподавателя чрез разсъждение върху собствената си работа и възможностите за нейното усъвършенстване; оценяване на преподавателската дейност и взимане на решения. **Задачи на портфолиото** на преподавателската дейност: събира и представя доказателства за педагогическите способности и качества на преподавателя; осигурява достъпна информация за преподавателската работа; фокусира вниманието към качеството, а не към количеството; дава представа за стила на работа; показва развитието и усъвършенстването на работа. **Функции:** събирателна – да събира и съхранява ценна информация за преподавателската дейност; подпомагаща – да улеснява ежедневната педагогическа дейност на преподавателя; демонстративна – да показва най-добрите страни на преподавателя; стимулираща – да стимулира към по-нататъшното развитие и усъвършенстване на преподавателя.

Съдържание (според Мюес и Сорсинели)

1. Роли, отговорности и цели на преподавателя – кратка автобиография с акцент върху преподавателската дейност; описание на отговорностите на преподавателя; списък с преподаваните предмети/курсове; дейности, свързани с консултантската дейност на преподавателя.

2. Преподавателска философия – цели на преподавателя и как ги реализира.

3. Материали по курса – материали, разработени от самия преподавател; материали, разработени от колеги; учебни програми; годишни разпределения; планове на уроци; библиографска справка; задачи за самостоятелна работа; тестове; инструкции; казуси, бележки по уроците; нагледни средства; учебен софтуер; полезни веб страници в интернет.

4. Оценяване на постиженията на учащите – резултати от оценяване на входно и изходно ниво на знанията и уменията на учащите; примерни разработки на учащите; примери за оценени работи на учащите.

5. Описание и оценяване на преподавателската работа – форми за обратна връзка с учащите в края на занятияето, в края на срока; външни експерти; характеристика от ръководството; материали от предишно самооценяване.

6. Развитие и усъвършенстване на учебното съдържание и документация – участие в групи, разработващи нови учебни програми, ДОО, изпитни програми; разработване на проекти; поддържане, осъвременяване на учебни лаборатории.

7. Дейности за самоусъвършенстване на преподавателя – наблюдение на занятия на колеги; екипна работа; участие в семинари; използване на нови методи на преподаване и оценяване на постиженията на учениците; използване на съвременни средства за обучение; подготовка на учебни помагала; наставничество над новоназначени учители.

8. Приноси на преподавателя за институцията – участие в местни, регионални, национални състезания; участие в местни, регионални, национални конференции; публикации в педагогическия печат.

9. Награди и признания – награди от учебното заведение.

Разработване на портфолиото на преподавателската дейност

Стъпка 1. Събиране на необходимите материали – започнете възможно най-рано; систематизирайте материалите; направете дубликат на материалите; адаптирайте информацията за целите на портфолиото; обсъдете материалите с Ваши колеги, (методи, средства на обучение); направете критичен преглед на съ-

Избрано

браното; формулирайте цели относно усъвършенстване на преподавателската си работа; обновявайте информацията.

Стъпка 2. Да се изясни целта на създаването – портфолиото е доказателство за работата на преподавателя. Материалите, включени в него, отразяват само вашата преподавателска дейност; каква е целта на създаването на портфолиото – самоусъвършенстване или оценяване; кой ще го чете?

Стъпка 3. Определете основните части на портфолиото.

Стъпка 4. Формулирайте Вашата преподавателска философия: защо работите така; как учат учащите; как Вие можете да им помогнете да учат по-добре; как реализирате вижданията си за ефективно преподаване и учене; вашите цели относно развитието на учениците; идеи и техники, дали добър резултат; повишаване активността на учениците чрез конкретни методи и действия; как развивате умения за анализ с цел разбиране на сложно учебно съдържание; работите ли индивидуално с учениците, прилагате ли групова работа; включвате ли учениците в изследователска работа; как използвате междупредметни връзки; как използвате интернет за целта на учебната работа.

Стъпка 5. Организация на материалите в отделни секции – проучете решението на комисията относно структурата.

Елементи за добро оформление – титулна страница и съдържание; основна част; препратки от основната част към приложенията; използване на цветни стикери, знаци и други разделители.

Стъпка 6. Оценяване и самооценяване на портфолиото.

Въпроси, на които се базира самооценката:

– Подбрахте ли, организирахте ли материалите така, че да се разбира спецификата на вашата дейност?

– Доколко всяко доказателство отговаря на целта?

– Създава ли ясна представа относно вашите качества като преподавател?

Практическите ползи от въвеждането на портфолиото на учителя могат да бъдат: нагледност и прозрачност на дейността на учителя; концентриране на внимание върху съществените проблеми при обучението; създаване на увереност в собствените сили и възможности на учителя; оценяване на собствените постижения; подобрен поток на информация, който предполага нейната концентрация и пълноценното ѝ използване; по-малко проблеми в комуникацията между ръководство, учители и ученици.

Пълния текст четете в сп. „Професионално образование“, кн. 3

Опитът на т.нар. „екзархийска партия“ в Солун

*Откъс от „Към историята
на Българското тайно революционно
братство в Турция (1897 – 1899)“*

Тодор Радев

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Специфичен проблем в неграта на българския уреденостизъм в края на XIX в. е опитът на т. нар. „екзархийска партия“ в Солун за изграждането на нова организация, дублираща Българските македоно-огрински революционни комитети (БМОРК). Идеята има своята предистория в очерталения се към началото на 90-те години на XIX в. антагонизъм между поредните „стари“ и „млади“ в останалата в пределите на Османската империя част от българската нация. Външна фасада на ескалиращите противоречия от този вид в Солун са различните гледни точки към централистичната политика на екзархийския Училищен отдел и борбата между еволюционистите и революционерите за овладяване на местното общинско ръководство.

Пионер в проучването на конфликтите между „революционери и църковници“ сред македоно-огринските българи в края на XIX в. е Христо Силянов. Неговият авторитет на историк и участник в изследваните революционни акции налага траен историографски стереотип в тази сфера. В специализираната историография най-обстойният и качествен анализ на проблемите, свързани с възникването, развитието и разформироването на т. нар. Българско тайно революционно братство в Турция (БТРБТ), е дело на Константин Панев. Важен принос на този изключителен наш изследовател на българското на-

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Пламен Митев
E-mail: plamdm@abv.bg

Редактор
Д-р Албена Симова
0889 88 21 83
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71
E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 3/2016:

ПОГЛЕД НАД БАЛКАНИТЕ

Към историята на Българското тайно революционно братство в Турция (1897 – 1899) / *Тодор Радев*

Защитник на българите ли е Достоевски? / *Славя Котова*

ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ГРАНИЦИ

„Арабски“ ранносредновековни мечове в днешните български земи / *Самуил Камбуров*

Избрано

Княз Леополд Сакс-Кобургски (1790 – 1865) – родословие и начална дейност / *Светла Глушкова*

Операция „Надолни“ и съветско-германските отношения (януари 1933 – юни 1934) / *Самуил Шивачев*

ЮБИЛЕЙ

Ad multos annos, учителю! Георги Н. Николов на 60 години / *Силвия Аризанова*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

София и балканската модерност / *Мира Маркова*

ХРОНИКА

За историята – с любов... Х юбилейна олимпиада по история и цивилизация / *Красимира Табакова*

Карлово в годината на Васил Левски / *Дора Чаушева*

ационалноосвободително движение в Македония и Одринска Тракия след Берлинския конгрес е уточняването на хронологическите граници, в които БТРБТ развива своята дейност (март 1897 – септември 1899 г.). Разждането на новата конспиративна организация в Солун през март 1897 г. е документирано в нейния устав. Конкретният факт насочва към две събития, предшестващи създаването на БТРБТ – обявения дуел между учителите Благой Димитров и Константин Ангелов и бунта на учениците в българската мъжка гимназия „Св. св. Кирил и Методий“.

В архива на Българската екзархия са съхранени множество автентични документи за различни противоречия между българските учители в Солун. Описаните персонални сблъсъци често са следствие от противоположните гледища по дилемата „революция или революция“, дискутирана сред българската интелегенция в Македония и Одринско като актуален ирредентистки проблем. Според спомените на Иван Гарванов повод за конфликта между учителите Благой Димитров и Константин Ангелов е някакво спречкване при организираната от учителите театрална постановка, приходите от която били предназначени за българската община в Солун. Изворовите данни показват, че има основания действията на двамата учители да се свържат с противопоставяне, произтичащо от принадлежността им съответно към революционната организация (БМОРК) и „екзархийската партия“. През януари 1897 г. Константин Ангелов обявява дуел на опонента си, а колегите му Иван Гарванов и Христо Тенчев стават негови секунданти. При това предизвикателство учителите Георги (Гьорче) Петров, Христо Коцев и Атанас Бадев поемат ангажимент да бъдат секунданти на Благой Димитров. Обстоятелствена информация за планирания дуел има в кореспонденцията на временно изпълняващия длъжността директор на Солунската българска мъжка гимназия Анастас Наумов с Училищния отдел на Екзархията в Цариград.

Несъстояният се дуел катализира радикалните настроения сред българските гимназисти в Солун. Така се стига до ученическият бунт в гимназията „Св. св. Кирил и Методий“, който първоначално има спонтанен характер. Впоследствие бунтът е поощрен от Гьорче Петров и други членуващи в БМОРК учители, които използват създалата се ситуация с намерение да наложат избора на нов гимназиален директор, подходящ за националнореволюционната кауза. Според версията на Гьорче Петров намесата му била предизвикана от намерението на управляващия гимназията Анастас Наумов да повика турската полиция за усмиряване на разбунтувалите се ученици. „Наумов се свести – отбелязва в спомените си видният националнореволюционер, – и не направи

това. И в учителския съвет, като искаха да решат пак полицията да се вика и пр., аз се възпротивих. Лазаров (началникът на екзархийския Училищния отгел Никола Лазаров – Т. Р.) гоиде и добре се гържа – по-либерален се показва и умно послуша“. Отражение на тези екстремни събития е изпратеното до екзарх Йосиф писмено сведение на поелия временно управлението на гимназията Васил Градинаров с дата 6 март 1897 г. „Във всеки случай – пише Градинаров, – след потресенията, които изпита гимназията от 7 февруари до 3 март, необходимо е по-скоро изпращането на титулярен управител на гимназията, и то според моето схващане на работите човек, чужд от партизанските страсти и нов за солунското общество, за да може благополучно да се свърши учебната година“.

В този контекст най-логична изглежда хипотезата, че непосредственият подтик за групиране на учителите от „екзархийската партия“ в паралелна на БМОРК структура са катаклизмите в Солунската българска мъжка гимназия, предизвикани от активната революционна пропаганда сред учениците. Спомените на Ив. Гарванов представят най-автентично преките и косвените причини за ученическият бунт, неговото развитие и конфликтите между гимназиалните учители по това време. Като очевидец и активен участник в събитията, той изтъква възникналата опасност опитващите се да съхранят училищната дисциплина учители да бъдат малтретираны от „разгащилите“ се гимназисти. „Уроците на Благой (уволнения заради случая с несъстоялия се дуел Благой Димитров – Т. Р.) – колоритно описва Гарванов атмосферата в гимназията, – ги взехме аз и Тенчев. Ала учениците се заканваха, че ще ни хвърлят през прозорците, когато влезем в клас. Тенчев по се боеше. Реших се сам да влезе в клас; с револвер бех дошел.“ Показателни за задкулишните движещи сили на метежа са новоиздирените сведения от епистоларната кореспонденция на учителя Христо Тенчев, който е сред учредителите на Тайното братство. В писмо до ръководния член на софийския Върховен македонски комитет (ВМК) Христо Станишев с дата 2 март 1897 г. представителят на „екзархийската партия“ в Солун изтъква, че чрез направлявания от Гьорче Петров ученически бунт революционерите имали за цел отстраняването на Ан. Наумов от управлението на гимназията. Впоследствие неговата оставка трябвало да предизвика отстраняването от ръководството на екзархийския Училищния отгел на Никола Лазаров и Васил Кънчов, заклеймявани от БМОРК като главен негативен фактор по въпроса за назначаването на революционери като учители в Македония и Одринска Тракия. „Това са гуми на един от тези партизани (дейците на солунския Централен комитет на БМОРК – Т. Р.) – пояснява Хр. Тенчев с възмущение и силно изразено пристрастие, – а не мои или измислени от някого. Говорил ги е учителят Г. Петров (човек мизерен, демон на злото, човек без човешки идеали и стремления, пияница, пезевенк, башлия и всичко лошо, което може да се каже) на учителя Ив. Гарванов, човек, в честта на когото винаги може да се вярва.“ Писмото представя дейците на БМОРК като „тъмни хора“, които си служат със свещени гуми за постигането на егоистични и партизански цели – привличане на повече хора в комитетската структура, събиране на пари и овладяване на общините, неделните училища и училищните настоятелства. Хр. Тенчев обосновава мнението си, че органите на Екзархията нямат вина за бунта в гимназията, но впоследствие пристигналият по този повод в Солун началник на Училищния отгел Н. Лазаров е допуснал сериозна грешка. „Аз и моите другари Гарванов, Ганов, Колушев, Градинаров, Десковски – пише Тенчев, – се борихме не за Наумова, не за Ангелова (инициатора на обявения дуел Константин Ангелов – Т.Р.); нашата борба бе за закона, за принципа на забедението. Нашето желание бе да запазим пред учениците и народа честта на забедението и неговото началство от позора, който му готвеха тъмните хора с нечестните си средства. Но успяхме ли да направим това? Не, защото началникът Лазаров излезе баба, даже баба, по-страхлива от всякаква баба. Той остави учениците ненаказани, изпъди Наумова, изпъди Ангелова и изпъди из пансиона Колушева. Това е то решението на въпроса и утре гимназията се отваря. Как ще гледаме ние тези буйстващи ученици? На какво се обръща тази гимназия? Какво ще приготв-

лява тя за в бъдеще? – Разбойници и развалени хора, нищо друго. Аз и моите другари не подагохме оставки, за да не станем причина за затварянето на горните класове. Бъдещето ще покаже кой е прав и кой крив.“

В спомените си Иван Гарванов изтъква гледището на учителите от „екзархийската партия“ за основните причини, предизвикали създаването на Тайното братство – крайното партизанство на Централния комитет на БМОРК (действията на революционерите за овладяване на българската община, ръководството на мъжката и девическата гимназия и неделните училища в Солун), прилагания върху заможните българи революционен терор при събирането на парични средства за национално-революционната кауза, подозренията в злоупотреби с тези пари, нарушената до крайност дисциплина в Солунската мъжка гимназия поради активната революционна пропаганда сред учениците. Председателят на БТРБТ посочва имената на 10 от 14-те учредители – Иван Гарванов, Христо Тенчев, Йосиф Кондов, Димитър Мирчев, Недялко Колушев, Анастас Наумов, Христо Ганов, Антон Стоилов, Димитър Апостолов, Андрей Весов. Публикуваните в електронен вариант кратки спомени на Йордан Самарджиев (съхранявани в частния архив на фамилията) представят пропуснатите от Ив. Гарванов учредители – Константин Самарджиев (баща на Й. Самарджиев), Йордан Тренков, Илия Крапчев и вероятно един от братята на солунския банкер Йосиф Кондов (Дамян или Григор). Тези имена свидетелстват, че инициативата на учителите от „екзархийската партия“ за създаване на паралелна на БМОРК конспиративна организация е подкрепена и финансирана от представители на оформилата се в Солун местна българска буржоазия. Уставът на БТРБТ, цялостно анализиран от К. Пандев, представя една типична за онова време революционна терминология и конспиративни закони. Преобладаващите в историографията мнения, че Тайното братство използва тенденциозно революционната фасада в полза на екзархийската еволюционистка перспектива се нуждае от известни корекции. Изповядваната от БТРБТ идеология, в отличие от идеите на БМОРК, показва стремеж към въздържаност от въоръжена борба срещу органите на османската власт поради опасение, че директният сблъсък с Високата порта ще предизвика унищожаване на Екзархията и съинващи репресии над българите в Македония и Одринско. Тайното братство се стреми да насочи революционната активност на македонските българи предимно срещу сръбската национална пропаганда. Изтъкната е необходимостта при екстремални ситуации да се даде въоръжен отпор срещу практикуваното от БМОРК насилствено събиране на пари и да се работи за ограничаване на революционната пропаганда в екзархийските училища. Дейците на Тайното братство са на мнение, че масовото въоръжаване на българското население носи голям риск от разкрития и тежки удари върху българската кауза в Македония и Одринско. Те възприемат тезата на солунската „екзархийска партия“ за решаващата роля на българската армия, която в подходящ момент ще навлезе във вилаетите и ще снабди местните българи с оръжие и боеприпаси. Освен в Солун, където е централното ръководство, БТРБТ изгражда свои активни подразделения в Прилеп, Велес, Сяр и Ахъчелебийско (Смолянско). Тайното братство издава хектографирания в. „Борба“ и проектира създаването на нелегална печатница в Солун.

Българската историография, изследваща македоно-одринската проблематика, все още не е представила убедително становище по въпроса за евентуалния външен подтик за учредяването на Тайното братство. Формулирани са мнения, подозиращи ръководната роля на Екзархията, българското търговско агентство в Солун или софийския ВМК. Тези хипотези, основаващи се предимно на сведения от мемоарните извори, подхранват тенденциозните историографски конструкции на македонистката Скопска школа, клеймяща БТРБТ като един от продуктите на „великобългарския шовинизъм“. Еманация на това пропагандно направление е монографията на Александър Траяновски, третираща проблемите в отношенията между Българската екзархия и македонското националноосвободително движение. За него няма съмнение, че Тайното братство е създадено от Екзархията и ВМК, които в случая действали като специфични националистически органи на българ-

ската държава за превземане на ВМОРО и бъдеща генационализация и асимилация на „македонския народ“.

Според К. Пандев създаването на БТРБТ е внушено от Екзархията. Това твърдение на авторитетния изследовател обаче не е защитено с убедителни изборови доказателства. Становището му вероятно се основава на обстойната информация в спомените на двамата от най-видните противници на Тайното братство – Гьорче Петров и Христо Татарчев. В съхранените документи в архива на Българската екзархия няма индикации за нейна пряка или косвена инициатива в тази посока. Логично е при това положение да се заостри вниманието към сведенията на Иван Гарванов за неговите срещи в Екзархията при посещението му в Цариград през лятото на 1899 г. – около месец преди последвалото разформироване на БТРБТ. Тази част от неговите спомени, прецизно стенографирани от проф. Любомир Милетич, традиционно се експлоатира, за да се подчертае, че заявената от екзарх Йосиф цел на Екзархията е сведена до стремеж за повече властици и „нахвърлянето“ в Македония и Одринска Тракия на българска интелигенция, която впоследствие сама да намери най-подходящия вариант за успешен български иредентизъм. Специализираната историография не е обърнала достатъчно внимание на цялостния текст, който има пряко отношение към въпроса за евентуалната роля на Екзархията при създаването на Тайното братство. „На два пъти – отбелязва Гарванов, – говорих с екзарха. Той нито одобряваше действията на Ц. К. (Централния комитет на ВМОРО в Солун – Т. Р.), нито се чувстваше силен да се бори с него, като се оправдаваше, че Ц. К. бил поддържан от правителството и княза. Съществуването на Братството като че ли не беше неприятно на екзарха, но той беше слаб да му укаже какво и да е съдействие. Екзархът сам се лъжеше, че скоро щял да се разбере с правителството (правителствения кабинет на Димитър Греков – Т. Р.), за да вземе мерки против него (против Централния комитет – Т. Р.). Чиновниците от Екзархията имаха по-голямо желание да подкрепят Братството, особено Селджобалиев (главният екзархийски счетоводител Костагин Селджобалиев – Т. Р.). Даже когато стана дума за пари, казаха, че може да се направи нещо в туй отношение. Аз разбрах, че екзархът и чиновниците му говореха само думи. Излязох с убеждение, че Екзархията няма никакъв план за своята дейност в Македония.“ Тези сведения показват, че чрез повикания в Цариград председател на БТРБТ екзарх Йосиф и другите висши служители от Училищния и Църковния отдел на Екзархията вероятно за пръв път са цялостно осведомени за организацията, гръзнала да оспори революционния монопол на ВМОРО сред останалите под османски ярем българи. Призоваването на Ив. Гарванов по всяка вероятност е свързано с изострения по това време конфликт между двете паралелни структури на българския революционен национализъм в Европейска Турция. Епистоларната кореспонденция между председателя на Тайното братство (с псевдоним „Атила“) и Константин (Кочо) Аврамов (с псевдоним „Боздагски“) създава впечатление, че разговорите на Ив. Гарванов в Цариград са проведени скоро след мисията на поручик Любомир Стоенчев (пратеник на ВМК), който ултимативно налага на Училищния отдел на Екзархията съставения от Централния комитет на ВМОРО списък с желаните учителски назначения в Македония и Одринско за учебната 1899 – 1900 г. „От Цариград – пише Ив. Гарванов до К. Аврамов, – бях изнесъл много лоши впечатления. Всички, освен екзарха, се бяха уплашили от заплашванията на комитета и бяха готови на всевъзможни отстъпки, ако екзархът би се съгласил. Въобще екзархийските големци искат да са и са прости сеурджии на работите и гледат да има мир на всъде, за да могат да си преживяват като чиновници-кукли. Инициатива от тях не чакай.“ Председателят на БТРБТ очевидно е крайно разочарован от нежеланието на Екзархията да застане твърдо на позицията на ръководената от него организация. Тези изборови данни са косвено доказателство, че въпреки допирните точки между солунската „екзархийска партия“ и БТРБТ тази конспиративна организация не е инициатирана от висшите органи на Екзархията. В същото писмо на Ив. Гарванов личи неговото огорчение от мнението на повечето екзархийските чиновници в Цариград за необходимостта от

Избрано

помирение между БТРБТ и БМОРК. Той констатира, че само екзархът бил готов да започне „някаква борба, почти съвсем неясна и неформулирана в главата му“. При това положение едва ли е случайност обстоятелството, че в дневника си екзарх Йосиф не е включил сведения както за Тайното братство, така и за своите разговори с Ив. Гарванов през лятото на 1899 г. Този факт контрастира с наличните в същия високостойностен исторически извор множество данни за ВМК, БМОРК и мисиите на Гьорче Петров и други представители на българския революционен национализъм в цариградската резиденция на Екзархията.

Тезата за водеща роля на българското търговско агентство в Солун при създаването на Тайното братство отново има за база подозренията на Гьорче Петров и Христо Татарчев. Видните ръководители на БМОРК обаче не посочват конкретни доказателства. Те се обосновават с декларираната от търговския агент Аманас Шопов позиция, насочена срещу опасния за Екзархията и дипломацията на Княжество България радикализъм на революционерите. Вероятността дипломатът да е инициатор за изграждането на БТРБТ, се опровергава от факта, че той пристига в Солун като титуляр на откритото българско търговско агентство на 13 април 1897 г. – около месец след създаването на новата организация. В съхранените негови рапорти, в които личи перфектна дипломатическа осведоменост, подробно са описани положителните и негативните страни от дейността на БМОРК, но информация за възникването и началното развитие на Тайното братство липсва. Неслучайно в спомените си Ив. Гарванов подчертава: „Шопов, като агентин в Солун, нищо не знаеше за Братството“.

Пълния текст четете в сп. „История“, кн. 3